

Layihənin istiqaməti:
"Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli
adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği"

I YAZI

İyirminci yüzil Azərbaycan mədəniyyətinin özünəqədərki və özündənsonrakı çağlarının ilqeyini yaradılan bütövlüyünü təmin edən bir orqanik zamandır. Məhz XX yüzildə Azərbaycan mədəniyyəti özünütəşkil prinsiplərini müəyyənləşdirdi, hansı köklərdən gəlib hansı yönəyə budaqlandığını aydınlatdı, tarixin hansı çağlarında siyasi-mədəni epioqonçuluğa varlığını, hansı yolların səhv gəldiyini, nələrde düzəldildiyini, hansı istiqamətlərdə düzgün addım atıldığını, hansı səmtlərdə irəli getməyin mümkün və gərəkdir olduğunu sezdi. Azərbaycan mədəniyyətinin onurğa sütunu XX əsrin güclü birləşdirici "fəqərəsi" ilə bərkilib qayım oldu. Azərbaycan mədəniyyətinin bu tarixi-genetik bütövlüyünün dərk olunması və yaradılmasında müstəsna xidmətləri olan mütəfəkkir sənətkarlarımızdan biri də, şübhəsiz ki, Anardır.

Anar, əsərlərində çağının ən aktual problemlərini qaldırdığından, ən həssas nöqtələrə toxunduğundan, onun əsərləri, təbii ki, hər zaman əhatəli ədəbi-tənqidi münasibətlərə, diskussiyalara hədəf olur, estetik qavrayış çevrəsini yaradır. Anarın yaradıcılığı haqqında Azərbaycanda və dünyanın müxtəlif ölkələrində yazılan çoxsaylı məqalələr, aparılan tədqiqatlar, yəqin ki, bu zərərin bəhrəsidir. Anarın qələmindən çıxan bütün əsərləri oxuyub başa çıxandan sonra həmin əsərlər xüsusunda yazılmışları göz önünə gətirdikcə, belə bir müqayisəli qanunauyğunluq ortaya gəlir: Azərbaycanın klassik və çağdaş mədəniyyəti, xüsusilə ədəbiyyatı bir küll halında Anar yaradıcılığında bu və ya digər formada öz əksini tapıb. Şəxsiyyətləri, dəyərləri, problemləri, yönələri ilə. Eyni zamanda, çağdaş mədəniyyət və ədəbiyyatımızın, tənqidimizin elə seçkin nümayəndəsi yoxdur ki, Anar yaradıcılığına bu və ya digər formada, səviyyədə müraciət etməmiş olsun. Anar yaradıcılığı Azərbaycan mədəniyyətinə tarixilik və müasirlik baxımından elə qaynaqlanıb ki, bu vəhdətdə onların harmoniyasından yalnız ləzzət almaq, heyretə gəlmək olar.

Milli klassik mədəniyyətimizin bütün şirəli köklərindən gələn irsi güc, qaynar enerji Anar yaradıcılığının ən dərin qatlarına sira-yet edərək bu yaradıcılığın rüşeymlərini hərəkətə gətirir. Bu səbəbdən Anar klassik irsə münasibətində olduqca müasir, müasirliyə münasibətində olduqca örnəkçidir.

Xalqın mədəniyyət qalası yeganə qaladır ki, heç vaxt tikilib qurtarmır. Hər qat hördükcə, qalanın özülü - milli varlığın bünövrəsi bərkilib... Həmişə belə olub və yəqin ki, bundan sonra da belə olacaq: dünya burulğanlarında zəiflər itəcək, cəsur, ərəməli xalqlarsa hər hansı bir belədən sıyrılıb çıxacaq, nəsil-nəcabət artırıcaqlar. Tarixin acı məntiqi belədir... Yəqin ki, "Dədə Qorqud" filmi son epizodlarını xatırlayırsınız: Alp Arzun gözü qızmış tərəfdarları el atası Dədə Qorqudu da, onun qopuzunun da üstündən adlayıb qardaş qanı tökməyə çapırlar. Sözü eşidilməz olmuş Dədə Qorqud toz-torpağa döşəli, əlləri uzalı qalır... Yadlar yox, qan qardaşları öz kökünə balta vurur... Bu, ötenlərimizdən görkəmli olan simvolik bir səhnədir. Hərgah içeridən didimlərimiz olmasaydı, indi bütövlükdə Azərbaycan Yer üzünün ən abad məmləkətlərindən, eşidilən böyük səlahiyyətli dövlətlərdən biri olardı...

Anar "Dədə Qorqud" filmindən təxminən on il sonra yenidən bu mövzuya qayıtdı və "Öz eli olan xalq idim, elim indi hani? Öz xaqan olan xalq idim, xaqanı indi hani?" epigrafi ilə (Əski Orhon abidələrində türk dövlət xadimi Költiqinin daşlara həkk olunmuş monoloqundan) başlanan "Dədə Qorqud dünyası" adlı tarixi-etnoqrafik essesini

Şüuraltı ehramlar yazıçısı

yazdı. Su kimi içilən bu əsər bütün gözügö-türməyənərimizə ən tutarlı cavab olmaqla yanaşı, eyni zamanda, xalq qüdrətinə, onun başucalığına inam doğuran bir əsərdir. "Kitabi Dədə Qorqud"un yaranış və yazıya alınma tarixinin dürüstləşdirilməsində və onun neçə illərdən sonra 1300 illik yubileyinin dünya miqyasında keçirilməsində həlledici xidməti olan Anar yazır: "Kitabi Dədə Qorqud" tariximizin təməl məsələsi - Azərbaycan xalqının mənşəyi və məskəni məsələsiylə birbaşa bağlıdır, daha doğrusu, bu məsələlərin tam dəqiqliklə açılması üçün ən etibarlı mənbə və məxəzdir".

Anar ölməz milli eposumuzu məhz belə güvəncil örnək tək araşdıraraq onun çağdaşlıq gərəyini də üzə çıxara bilir. Bu esədə saysız-hesabsız təkzibedilməz tutarqa var. Ancaq mən onun birini misilsiz hesab edirəm: Azərbaycan xalqının ilk mədəni dəyərlərinin, ədəbi dilimizin özülləşmə çağının əsas əlamətlərini hiyf edən bu eposun ən arxaik dil qatı altında heç bir başqa xalqın qədim dil izi yoxdur. Ən ilk qatdan belə bu dil öz bünövrəsi üzərində boy atıb, bu dil dünyanın təməl etnoslarından olan Türk Oğuzların dilidir ki, o da mahiyyətə heç bir qəti dəyişikliyə uğramadan indi də yaşayır, - həmin ulu dilin yaşadanı da bizik. Bu elə etibarlı söykəndir ki, artıq onu heç kim, hətta ən qatı təəssübkeşlər, inkarçılar belə danılmaz: "Kitabi Dədə Qorqud" əcdadımız, ulu babalarımız tərəfindən Azərbaycan torpağında, Qafqaz şəraitində yaradılmış, dilimizin ən qədim, möhtəşəm abidəsi, xalqımızın tarixdə zəngin, parlaq və əski saşağıdır. Dastan neçə əsrlər, bəlkə də minilliklər ərzində biçimlənmiş, bitkinləşmiş, müxtəlif dövrlərin nişanələriylə bəzədilmiş, amma ilk

şəbəkələnməsi, harmoniya qatlarını yaratması onun məntiqini şərtləndirir. Vaxtilə Hegel də "Tarix fəlsəfəsi" əsərində tarixin öz məntiqini yaratmasındakı təşnə cəhdində "ümumdünya ruhunun iradəsini", "substan-sial pafosu" önə çəkmiş, tarixin ən böyük mənasını mədəniyyət dəyərlərinin üzə çıxarılmasında, ruhi harmoniyaya çatılmasında görmüşdü. Anar da iyirminci və iyirmibirinci yüzillikləri, ikinci və üçüncü minillikləri ayıraraq qovuşduran eyni rəqəmlərin səf-səf düzülüşü ilə deyil, bəşəriyyətin, eyni zamanda Azərbaycan xalqının tarixi yaddaş və həyatının doğurduğu epoxal dönüşlərlə tarix yarandığı qənaətinə gəlir.

Bu mənada tarix - milli varlığın, milli ruhun zaman-zaman, fəsil-fəsil çiçəkləməsidir. Dünən bugünə çatdırsa, demək, bu gün də sabaha çatmayacaq. Dünən bu günə, bu günün sabaha yetməsi, qovuşması ilə zaman bütövlənir, tarix pillələnin. Bu pillələrlə düşmək də, qalxmaq asandır. Ən məğrur yerləş - tarix pillələrindəki gedişdir. Tarix - pillələşməyə, cəngəlliyə, yaxud da səhraya çevrilir. "Zamanların rabitəsi qırılır" (Şekspir). Bu mənada Anarın "ənənə" yerinə "gələcək" işlətməsi, mədəniyyətin davamlı milli ruh sütununa gələcək prinsipləri ilə yanaşması tamamilə qanunauyğundur.

1988-ci ildə professor Yaşar Qarayev yazırdı: "Anarın zaman və rabitə konsepsiyasında keçmiş - yenidən qayıtmağa tələdiyimiz ünvan və mənzil deyil, gələcəyə boylandığımız zirvə və dayaqdır, sabaha yürüşdə start meydanı, irəliyə hərəkətdə mədəni mühərrik kimi fəal və diridir". Anar tək-cə nəsr əsərlərində deyil, həm də tarixi-publisistik esse və məqalələrində, digər səpgili yazılarında tarixi - çağdaşlığın təməli kimi

Rahid Ulusel
Fəlsəfə elmləri doktoru,
professor

"Yusif Vəzir haqqında söz", "Uzeyir ömrü" əsərlərini ona görə araşdırma mənbəyi, örnək obrazıdır ki, bu böyük insanların hər birinin şəxsiyyəti, yaradıcılığı, fəaliyyəti, mücadiləsi ilə Azərbaycan mədəni düşüncəsi və mədəniyyətinin bütövlüyü, varisliyi, yaşam qüdrəti, indi və indən belə də hər çağda varolma qabiliyyəti, hüquq yaradılmış olur. Bu - daha geniş və gərəkdir mənada Azərbaycanın fiziki və etnik coğrafiyasının üst - mədəniyyət qatıdır. Məhz bu qat yırtılarda Vətən torpağının əldən getməsi doğrulur.

Anar bütün yaradıcı həyatı boyu bu milli mədəniyyət qatını möhkəmlətməyə, güclü və deşilməz etməyə, sipərləndirməyə çalışıb. "Qobustan" incəsənət toplusuna redaktorluq etdiyi dövrdə isə bu ümummilli problemin dil mədəniyyəti çevrəsinə xüsusi bir həssaslığın yaranmasına nail olub. Bu gün daha da aktuallaşan milli dil siyasətini XX əsrin son çərəyində seçkin və ardıcıl səpgidə, əngəllərlə dirəşə-dirəşə, ancaq milli mədəniyyət təməlini yalnız Azərbaycan türkcəsinin tükənməz törədiçilik potensialı əsaslarında quraraq yeritməyin, qətiyyətlə bu yolu davam etdirməyin bünövrəsini Qobustan incəsənət - milli düşüncə hərəkatı qoydu. Dünya mədəniyyəti ilə sıx ilgilən-mə, qaynaqlanmanı da içinə alan bu hərəkat milliliyin və bəşəriyyətin harmoniya xəttini ən təbii əsaslarla yaradırdı. Bu çağdan dil yenilikçiliyi məqsədyönlü şəkildə, mədəniyyətimizi gələcəyə gətirməyin özül daşına çevrildi. Bu çağdan Azərbaycan türkcəsinin nəfəsi xeyli genişləndi, onun elmi-humanitar tutarı gücləndi, bu təkanla onun gələcək inkişafına da perspektiv açıldı. XX yüzilin ilk çərəyində "Molla Nəsrəddin" jurnalının həyata keçirdiyi böyük missiyanı həmin yüzilliyin son çərəyində yeni tarixi situasiyada Anarın "Qobustan"ı (əlbəttə, həm də onunla çiyin-çiyinə "Azərbaycan", "Ulduz", "Xəzər", "Gənclik" dərgiləri...) daşıyırdı.

Mədəniyyətin inkişafı - yalnız bütün cinahlardakı hərəkatla təmin olunur. Ona görə də klassik mədəniyyət qurucuları milləti sil-kələmək, milli düşüncəyə tərər vermək üçün onun bütün cəhətlərində fədakarlıqla çalışmışlar. Bu ənənə, göründüyü kimi, Anar üçün də məram və örnək olub.

Yeni çağın klassik əsərlərini yaradan Anar ötenə - itən saymayan, keçmişlə bugünün (ötenlə bitən) ulu doğmalığına söykənc verən, tarixin arxitekturasına öz naxışlarını, oymalarını yapan, sətər doğruları ilə ürəyimizdən tikan çıxardan bütün yaxşı sənətkarlar kimi həqiqi mənada adamı xoşbəxt edən yazıçıdır. Yazıçı Anarın yaradıcılığı sanqi bu hikmətli fikri bir daha təsdiq edir: "Öz nöqsanlarını duyan, görün, düşü-nən, yazan xalq yetkin xalqdır!" "Aşağılıq kompleksi"ndən sıyrılıb öz üstünlüklərini pasdan təmizləyib, bülövləyib, itiləyib, parıldadıb kəsərli, etgilli, gərəklili edən xalq da eləcə.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vəsaitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.

mahiyyətini - ruhunu, dilini, məzmununu və formasını, o cümlədən, şeirlərinin formasını saxlamışdır".

Anar bəşəriyyətin tarix boyunca yaradılmış say-seçmə incilərlə yanaşı araşdırdığı "Dədə Qorqud" eposunun ilk laylarını yüksək sənətkarlıq və elmi intuisiya ilə aç-aça belə bir təbii qənaətə gəlir ki, böyük bədi-estetik dəyərlə malik olan bu abidə Azərbaycan təfəkkürünün məhkəmə daşındır və mədəniyyətimizin inkişafının hər yeni mərhələsində ona təzədən dönmək zərurəti yetişəcək. Abidə hər zaman tarixi bir iftixar duyğusu doğuracaq. Ancaq... tək-cə fəxr etmək azdır, başlıcası - ona layiq olmaq gərəkdir.

"Azərbaycançılıq haqqında düşüncələr"ində Anar bir mütəfəkkir sənətkar olaraq Azərbaycanın tarixi taleyinə və Yeni Çağ Azərbaycançılığının fəlsəfi-ideoloji mahiyyətinə konseptual baxışlarını irəli sürmüşdür. Çağdaşlaşan tarixin, tarixləşən çağdaşlığın yazarı Anar müəyyən mənada "Tarixi - Allahın səbri" sayır bu əsərində. O, tarixə ənənəvi-standart baxışlardan yan keçərək, dövrlər kataloqu, zaman ardıcılığı məntiqinə sığmayan olumlar düzümündə substansial gerçəkliyin mahiyyətini arayır, göstərir ki, tarix - yuvarlaq rəqəmlərlə tamamlanmır, epoxal hadisələrin bir-birinə təkənvericiliyi,

qavradır. "Zalım bir dövrde" insani kamilliyə və qəlb intibahına səsləyən, kosmik əxlaqın möhtəşəm poeziyasını yaradan Nəsimi, tarixin Azərbaycan mənasını açmış Şah İsmayıl Xətayi, Ortaçağ Azərbaycan türkcəsinin Şərqi üç böyük dilindən biri kimi sənət meydanına gətiribən bu dildə əbədiyyət duyğularını dilləndirən Füzuli, "Şərqi mədəni irsiylə Qərbin mütərəqqi fikrinin, vahid bəşəri dəyərlərin rəmzi", yeni ideyaların, "sübhün səfiri" Mirzə Fətəli Axundzadə, "min illik bir ənənənin axarında öz yönünü taparaq", xalq mədəniyyəti və zövqünün dərinliyini, milli-estetik zənginliyini aşiq şerində kükrədən Aşıq Ələsgər, bütün ədəbi fəaliyyəti ilə tənqidi və milli-demokratik düşüncənin əsasını qoymuş Cəlil Məmmədquluzadə və əsrini tərpedən molla-nəsrəddinçilər, "sənətimiz tarixinə əlvən, romantik bir səhifə yazmış" Hüseyn Cavid, milli ədəbiyyatımızda tarixi roman janrının ən qüdrətli yaradıcılarından biri Yusif Vəzir Cəmənzəminli, əski - yeni çağ, Şərq - Qərb musiqisinin praktika və nəzəriyyədə klassik vəhdətini yaratmış Uzeyir bəy Hacıbəyli Anarın "Şairin hünəri", "Şairin zəfəri", "Şairin kədəri", "Sübhün səfiri", "Aşıq gördüyün çağırar", "Anlamaq dərdi", "Molla Nəsrəddin - 86", "Qəm pəncərəsi", "Böyük ömrün bir əsri",